

класичної теорії державного управління, дещо є і в сусідів, як східних, так і західних, і його потрібно використати.

Доцільно посилити вивчення реальної практики діяльності органів державного управління, позитивного досвіду, що є в державних органах. Державне управління та державна служба мають бути пронизані кульгом Української держави.

Надійшла до редколегії 15.06.02

О. Дашковська, доцент НЮА України

Гендер і право: логіко-понятійний аналіз

Досвід розвинутих держав сучасності свідчить про те, що з розвитком демократичних інститутів, формуванням громадянського суспільства невід'ємно пов'язані процеси утвердження гідного становища особи в суспільстві незалежно від її статі.

Концепція «гендера», або «гендерних стосунків», яка стала актуальною проблемою соціології, психології, культурології та інших суспільно-політичних наук, розглядає жінку не тільки як біологічну особу, а й як члена суспільства зі своїм особистим статусом і власною стратегією суспільної поведінки. Для юридичної науки ця концепція має опосередковане значення як додатковий метод дослідження соціальних процесів, що впливають на сферу правового регулювання.

Проникнення жіночих технологій спілкування в традиційно чоловічі сфери має великі перспективи. Воно може призвести до зміни форм державної політики, зокрема до пом'якшення конфліктів, застосування нових методів вирішення суспільно-політичних суперечностей, до пріоритетної уваги соціальним проблемам та ін.

Сенс гендерного підходу полягає не просто у виявленні відмінностей між чоловіками і жінками, а й у дослідженні нових моделей суспільних відносин. Вчені вважають, що немає статевої обумовленості до занять тією чи іншою діяльністю, а є соціальні чинники, що диктуються, виховуються і формуються у процесі

соціалізації гендерної обумовленості¹. Отже, відмінності гендерного характеру необхідно шукати не в гормонах і хромосомах, а в соціальних нормах, що встановлюють для чоловіків і жінок певні моделі поведінки відповідно до їх біологічної статі².

Оформлення гендерної теорії як самостійної дисципліни і різновиду методологічного підходу при дослідженні соціально-культурних процесів дає можливість нового погляду на традиційні проблеми, передусім на процеси модернізації і демократизації українського суспільства.

Слово «гендер» не має аналогів в українській мові, воно запозичене з інших мов і увійшло в суспільні науки як іноземний термін. Американські дослідники³ визначають «гендер» як соціально-біологічну характеристику, за допомогою якої дається визначення поняттям «чоловік» і «жінка». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «гендер» має два значення: перше — «відмінність між чоловіками і жінками за анатомічними ознаками»; друге — «соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними»⁴.

В мовах романо-германської групи терміна, який би визначав «рід» людини, не існує. Наприклад, в іспанській, італійській, французькій мовах для визначення статевої належності використовується слово «sex». В англійській мові, де немає ані чоловічого, ані жіночого, ані середнього роду, для визначення статі вживається слово «гендер», яке розуміється як належність людини до певної групи, класу, категорії, що відповідає українському значенню слова «рід» або «вид». Фактично ж гендер є характеристикою перш за все соціальної, а не біологічної належності до певного виду осіб, уявленням кожного індивіда про рольові характеристики та поведінкові особливості тієї групи індивідів, до якої він належить.

¹ Див.: *Здравомыслова Е., Темкина А.* Социальная конструкция гендера и гендерная система в России // *Материалы первой Российской ежегодной школы по женским и гендерным исследованиям.* — М., 1997.

² *Берн Ш.* Гендерная психология. — СПб., 2001.

³ *Unger & Craford.* Women & Gender: A feminist psychology. — New York, 1992.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укладач і голов.ред. В. Т. Бусел. — К., 2001. — С. 177.

Поняття «гендер» має складну конструкцію, до якої входять індивідуальні і суспільні уявлення про місце і роль особи чоловічої або жіночої статі в суспільстві та їх взаємодію.

Моделювання гендерних ролей і тлумачення статі в гендерному розумінні тісно пов'язані з рівнем соціальної нерівності. Гендерні установки вказують на те, ким ми себе уявляємо в суспільстві: жінкою чи чоловіком. Народжуючись, люди потрапляють в певну систему відносин, що склалася і підтримується суспільною свідомістю та стереотипами, відповідно до яких жінкам належить пасивна, а чоловікам активна роль, що обумовлює певну ієрархію відносин у суспільстві.

Відмінності в поведінці чоловіків і жінок виникли природним шляхом у процесі еволюції первісного суспільства. Свобода пересування жінки була обмежена необхідністю доглядати за дітьми, а згодом ще й вести домашнє господарство. В той же час первісному племені для забезпечення його життєдіяльності були потрібні фізична сила і мобільність чоловіків, що і стало їх справою. Було важливим, щоб небезпечними справами займалися чоловіки, а не жінки, ще й тому, що втрата осіб дітородного призначення могла призвести до загибелі роду. Такі якості, як чоловіче домінування в племені і жіноча турботливість, закріплювалися шляхом природного відбору.

З появою парної родини відносини між чоловіком і жінкою, що склалися стихійно, стали набувати постійного характеру в результаті їх багаторазового повторення. Правовідносини, що охоплюють розподіл прав і обов'язків між чоловіком і жінкою щодо спільного господарювання та управління майном, спадкоємства, виховання дітей та ін., згодом одержали державний захист через суд або інші державні органи і набули свого юридичного вираження у вигляді сімейних правовідносин. Вони становили основу правового регулювання, яка поступово розширювалася за рахунок дрібних і мінливих деталей сімейних відносин і згодом додатково регулювалася державою у вигляді законодавства. Саме таким шляхом складається право в сфері гендерних відносин.

Цінність права полягає в його характеристиці як знаряддя соціального прогресу, гарантованості загальної свободи та рівності, які не мають абсолютного характеру і підлягають нормуванню заради задоволення інтересів кожної особи і суспільства

в цілому¹. Права всіх суб'єктів певною мірою обмежені заради забезпечення свободи інших. За допомогою відповідних дозволів і заборон визначається міра свободи поведінки громадян, держави та її органів, службових осіб, інших суб'єктів господарської та політичної діяльності, що повною мірою стосується і гендерних відносин.

Взаємні обмеження свободи індивідів є однією з передумов досягнення всезагальної юридичної рівності, яка полягає у закріпленні рівності чоловіків і жінок перед законом. В той же час у рамках цієї рівності передбачаються різні права і обов'язки у різних за правовим статусом суб'єктів права. В межах здійснення повної рівноправності чоловік і жінка наділені різним колом прав і обов'язків. Це обумовлено об'єктивним процесом розвитку людської цивілізації, відповідає потребам суспільства і залежить від особливих біологічних та психологічних характеристик окремого чоловіка і окремої жінки. Право не може змінювати основоположні об'єктивні процеси суспільного розвитку і відповідно не може урівняти правовий статус чоловіків і жінок. Воно може різними методами правового регулювання за допомогою додаткових і спеціальних прав частково вирівнювати правовий статус різних учасників правовідносин, створювати рівні можливості для реалізації їх суб'єктивних прав, що повною мірою стосується чоловіків і жінок.

В наш час гендер розглядається як багатоаспектне явище, що не має остаточного і однозначного визначення в соціології, культурології, психології і правознавстві тощо. Гендер — це стратегія, яка поєднує нерозривність дії і думки, відображає, формує, пропонує і вимагає певних дій².

Гендерно-рольові відмінності, що сприяють прогресу людства, не мають генетичного підґрунтя і сьогодні вже не зовсім відповідають потребам сучасного суспільства, яке орієнтоване переважно на інтелектуальну працю та інформаційні технології. Фізична сила та інші суто чоловічі властивості вже не потрібні для виживання і досягнення успіху в суспільстві. Більшість сучасних жінок займаються професійною діяльністю і мають рівні

¹ Див.: Цвік М. Про сучасне праворозуміння // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 27. — С. 3-13.

² Див.: Абукирова Н.И. Что такое гендер? // Общественные науки и современность. — 1996. — № 6. — С. 125.

можливості з чоловіками для самореалізації. Згідно зі змінами у суспільній свідомості роль жінки як єдино можливого опікуна для власних нащадків перестала бути обов'язковою. Сьогодні створюються правові умови для більш активного залучення чоловіків до виховання дітей¹. Проявом цього є законодавче закріплення можливості для чоловіків користуватися оплачуваною відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років².

Гендерні стереотипи формуються під інформаційним тиском відповідно до стандартів панівної культури і передаються через дитячу літературу, іграшки, засоби масової інформації, поведінку батьків, мову, навчальні методики тощо. Соціологи переконані, що уявлення про гендерні ролі чоловіка і жінки — це передусім продукт різних соціальних технологій, а не практики повсякденного буття³. Всі ці процеси повинні відслідковуватися і правознавцями для своєчасного та ефективного правового регулювання певних суспільних відносин. Щоденно через соціальні норми суспільство формує ролі «справжньої» жінки та «справжнього» чоловіка, висуваючі певні вимоги до їх поведінки та особистих якостей і карає в разі відхилення від прийнятої для свого гендера поведінки. Так, соціологічні дослідження свідчать про те, що коли дитина починає цікавитися іграшками, призначеними для дітей протилежної статі, вона втрачає популярність серед однолітків і зазнає негативної оцінки від батьків⁴. Негативною є також реакція дорослих членів суспільства на нетрадиційну поведінку осіб певної статі. Наприклад, коли офіціант на прохання дослідників фарбував нігті в рожевий колір, він одержував менше «чайових», ніж зазвичай. Отже, гендерні стереотипи є наслідком процесу соціалізації і залежать передусім від суспільної думки.

Демократичні перетворення в Україні відбуваються з урахуванням принципу гендерної рівноправності, який розкриваєть-

¹ Див.: Поленина С. В. Права женщин в системе прав человека: международный и национальный аспект. — М., 2000. — С. 148—150.

² Див.: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»// Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 5. — Ст. 21.

³ Див.: Пищуліна О. Соціально-культурні трансформації і виникнення нової гендерної парадигми. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / Упорядники О. М. Руднева, О. Р. Дашковська; наук. ред. А. П. Гетьман. — Харків, 2000. — С. 121—132.

⁴ Див.: Берн Ш. Вказ.праця. — С. 33—35.

ся через категорію прав людини. Україна послідовно проводить недискримінаційну державну політику, спрямовану на усунення причин нерівності статей, сприяє формуванню нових гендерних стандартів у масовій правосвідомості. Кабінетом Міністрів України прийнято Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001–2005 роки, реалізація якого потребує як державних заходів, так і скоординованої діяльності недержавного сектору.

Державно-правовий механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок є системним утворенням. Він складається із сукупності взаємопов'язаних організаційно-правових елементів, серед яких: а) законодавча діяльність по створенню та забезпеченню правових механізмів і процедур запровадження принципу гендерної рівноправності в українське суспільство; б) діяльність органів виконавчої влади, до компетенції яких входить сприяння реалізації принципу рівних прав і можливостей чоловіків і жінок; в) різні механізми формування і розподілу фінансових ресурсів; г) державно-правовий захист прав людини; г) державно-правовий контроль за виконанням прийнятих рішень; д) участь у міжнародних механізмах захисту прав людини та ін.¹

До громадських заходів забезпечення рівних прав і можливостей належать: а) діяльність правозахисних організацій; б) діяльність незалежних засобів масової інформації; в) громадський контроль; г) діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; г) скоординована діяльність міжнародних неурядових громадських організацій та ін.

Отже, проведення гендерно рівноправної, зваженої політики в усіх сферах суспільного життя є важливою умовою соціально-економічних перетворень, що відбуваються в Україні.

Надійшла до редколегії 10.07.02.

¹ Див.: Поленина С. В. Реализация конституционного принципа равенства полов // Государство и право. — 1998. — № 6. — С. 25–37.